

Noor Asharaf

Assistant Professor (Guest Faculty)

Dept. of Persian, MMHAPU, PATNA

Email: ashrafjnu@gmail.com

E-Content

Sem-1, Paper code: 102

Persian (M A)

Topic: Omar Khayyam

غیاث‌الدین ابوالفتح عمر بن ابراهیم خیام نیشابوری ملقب به عمر خیام نیشابوری فیلسوف، ریاضی‌دان، ستاره‌شناس و شاعر رباعی‌سرای ایرانی در دوره سلجوقی است. غیاث‌الدین ابوالفتح عمر بن ابراهیم خیام نیشابوری در قرن پنجم هجری در شهر نیشابور به دنیا آمد. او همچنین خیامی و خیام نیشابوری و خیامی النیسابوری هم نامیده شده است. او در زمانی به دنیا آمد که ترکان سلجوقی بر خراسان بزرگ تسلط داشتند. در کتاب‌های کهنی که به بیان زندگی خیام پرداخته‌اند، اختلاف‌های بسیاری در تاریخ تولد و مرگ او وجود دارد. نخستین منبعی که به‌طور مفصل خیام را معرفی کرده است، چهار مقاله نظامی عروضی، نوشته‌شده در حدود ۵۵۰ قمری است. دومین زندگی‌نامه خیام توسط ابوالحسن علی بیهقی، در ۵۵۶ قمری، در کتاب تتمه صوان الحکمه یا تاریخ الحکما نوشته شده است. نظامی عروضی و ابوالحسن بیهقی، هر دو معاصر خیام بوده و او را از نزدیک دیده‌اند.

پدر او ابراهیم نام داشت که گروهی با توجه به شهرت عمر» به «خیام یا خیامی، گفته‌اند که پدر، یا یکی از نیاکان خیام پیشه خیمه‌دوزی یا چادر دوزی داشته است و عده‌ای می‌گویند پدر خیام به امور دیوانی مشغول بوده است. عمر خیام در زادگاه خود و نزد عالمان و استادان برجسته آن شهر شروع به تحصیل کرد، گفته‌اند خیام در دوران جوانی در فلسفه، نجوم و ریاضی به مقامات بلندی رسید و در علم طب نیز مهارت داشت. او به دو زبان فارسی و عربی نیز شعر می‌سرود و در علوم مختلف کتاب‌های باارزشی نوشته است.

خیام فقه را در میان‌سالی در محضر امام موفق نیشابوری آموخت؛ حدیث، تفسیر، فلسفه، حکمت و ستاره‌شناسی را فراگرفت. برخی نوشته‌اند او فلسفه را مستقیماً از زبان یونانی فراگرفته بود. شماری از

افراد، خیام را شاگرد ابن سینا و شماری نیز وی را شاگرد امام موفق نیشابوری خوانده‌اند. خیام در حدود سال ۴۴۹ هجری نیشابور را به قصد سمرقند ترک کرد و در آنجا تحت حمایت و سرپرستی ابوطاهر قاضی القضاات سمرقند، کتابی درباره معادله‌های درجه سوم تحت نام رساله فی البراهین علی مسائل الجبر والمقابلیه به زبان عربی نوشت و از آنجا که با خواجه نظام‌الملک طوسی رابطه‌ای نیکو داشت، این کتاب را پس از نگارش به خواجه تقدیم کرد.

او سپس به دعوت سلطان جلال‌الدین ملک‌شاه سلجوقی و وزیرش نظام‌الملک به اصفهان رفت تا سرپرستی رصدخانه اصفهان را بر عهده گیرد. عمر خیام در مدت ۱۸ سال اقامت خود در اصفهان مهم‌ترین و تأثیرگذارترین اثر ریاضی خود را بانام رساله فی شرح ما اشکل من مصادرات اقلیدس نوشت که در آن خطوط موازی و نظریه نسبت‌ها را شرح می‌دهد، به مدیریت او زیج (رصدخانه) ملکشاهی تهیه می‌شود و در همین ایام (حدود سال هجری ۴۵۸) طرح اصلاح تقویم تنظیم می‌شود. در این دوران خیام به‌عنوان اختر بین در دربار خدمت می‌کرد. خیام پس از درگذشت ملک‌شاه و کشته شدن نظام‌الملک مورد بی‌مهری قرار گرفت و کمک مالی به رصدخانه قطع شد، بی‌اعتنایی به امور علمی دانشمندان و رصدخانه باعث شد خیام در حدود سال ۴۷۹ هجری اصفهان را به قصد خراسان ترک کند. یکی از برجسته‌ترین کارهای حکیم عمر خیام را می‌توان اصلاح گاه‌شماری ایران با نام گاه‌شمار جلالی در دوره سلطنت ملک‌شاه سلجوقی دانست. وی برای این کار مدار گردش کره زمین به دور خورشید را تا ۱۶ رقم اعشار محاسبه کرد.

مرگ حکیم عمر خیام را میان سال‌های ۵۱۷-۵۲۰ هجری قمری می‌دانند که در نیشابور رخ داد. گروهی از تذکره‌نویسان نیز مرگ او را سال ۵۱۶ نوشته‌اند، ولی پس از بررسی‌های لازم مشخص شد که تاریخ مرگ او سال ۵۱۷ هجری قمری بوده است. آرامگاه وی هم‌اکنون در شهر نیشابور، در باغی که آرامگاه امامزاده محروق در آن واقع است، قرار دارد. آرامگاه حکیم، ابوالفتح عمر ابن خیام نیشابوری، یکی از جاهای دیدنی نیشابور در استان خراسان رضوی است. این مکان که هر ساله مورد بازدید شمار زیادی از دوست‌داران و گردشگران داخلی و خارجی قرار می‌گیرد، در جنوب شرقی شهر نیشابور و در انتهای خیابان خیام واقع شده است. ۲۸ اردیبهشت ماه در تقویم روز بزرگداشت حکیم عمر خیام است.